

Mehmed Sıddık KAYA

Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı,
ORCID: 0009-0007-1179-655X
E-mail: cudiaslani@hotmail.com
ROR ID: 007x4cq57

Nurullah AGİTOĞLU

Prof. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Hadis Ana Bilim Dalı,
ORCID: 0000-0002-4507-5300
E-mail: nurullahagitoglu@gmail.com
ROR ID: 01fcvkv23

İbâdî Usûlcülere Göre Râvi Sayısı Bakımından Hadisler -Vercelânî Örneği-

Öz

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra, ilk iki halife dönemi ve Hiz. Osman'ın halifeliliğinin ilk döneminde birlik ve beraberlik içinde yaşayan Müslümanlar, müteakip dönemlerde yaşanan olaylar neticesinde fırkalara bölünmüşlerdir. Bunlardan dikkat çeken önemli bir fırka da Hâricîlerdir. Zaman içinde farklı gruplara bölünen Hâricîler, sahip oldukları aşırı ve sert tutumlarından dolayı tarih sahnesinden silinmişler, sadece haklarında makâlât kitaplarından bizlere aktarılan bilgiler kalmıştır. Diğer Hâricî gruplara nazaran daha ılımlı bir çizgiyi benimseyen İbâdîler ise bu fırkadan günümüze ulaşabilmiş tek gruptur. Hiz. Ali döneminden sonra ortaya çıkan karışıklarla beraber hadis uydurma faaliyetlerinin görülmeye başlamasıyla sahih hadisleri zayıf ve uydurma olanlarından ayırmak için hadis usûlü ortaya çıkmaya başlamıştır. Genelde hadis usûlü çalışmalarında birlik sağlanmış olmasına rağmen yer yer mezhebî farklılıkların da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu makalede haklarında yeteri kadar çalışma yapılmamış olduğundan dolayı yeterince tanınmayan veya yanlış tanıtılmış olan İbâdiyye mezhebinin bu konudaki görüşlerine değinilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda konunun daha iyi anlaşılması için yer yer İbâdî âlimlerin râvi sayısına göre hadislerle bakışı, Sünnî âlimlerin bu konudaki görüşleriyle karşılaştırılması yapılacaktır. Makalede İbâdiyye mezhebinin önemli bir âlimi olup mezhepte söz sahibi olmasından konu Vercelânî özelinden ele alınacaktır. Burada Vercelânî'nin hadislerle verdiği değer, mütevâtir ve âhâd habere bakışı ile bunların dinde hüccet olup olmadığı konularına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler:

Hadis, Mütevâtir, Âhâd, Hâricîyye, İbâdiyye, Vercelânî.

Atıf / Cite As Kaya, Mehmed Sıddık – Agitoğlu, Nurullah. "İbâdî Usûlcülere Göre Râvi Sayısı Bakımından Hadisler - Vercelânî Örneği" *Bitlis İlahiyat Dergisi* 13 (Haziran, 2025), 52-79.
<https://doi.org/10.53442/bider.vi.1646798>

Makale Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Takvimi	Geliş Tarihi: 25.02.2025	Kabul Tarihi: 22.05.2025	Yayın Tarihi: 15.06.2025
Değerlendirme	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem		
Benzerlik Taraması	Turnitin		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Telif Hakkı - Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır		
Yazar Katkıları	Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Veri Toplanması (CRediT 2) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14)	Yazar-1 (%50) Yazar-1 (%80) Yazar-1 (%50) Yazar-1 (%60) Yazar-1 (%50)	Yazar-2 (%50) Yazar-2 (%20) Yazar-2 (%50) Yazar-2 (%40) Yazar-2 (%50)
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma, Şırnak Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri (Hadis) alanında, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı "İbâdî Usûlcülerin Hadis ve Sünnete Yaklaşımı (Vercelânî Örneği)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Şikayet için: bider@beu.edu.tr		

Mehmed Sıddık KAYA

Dr. Directorate of Religious Affairs

ORCID: 0009-0007-1179-655X

E-mail: cudiaslani@hotmail.com

ROR ID: 007x4cq57

Nurullah AGİTOĞLU

Prof. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

Hadis Ana Bilim Dalı,

ORCID: 0000-0002-4507-5300

E-mail: nurullahagitoglu@gmail.com

ROR ID: 01fcvk23

Hadiths in Terms of The Number of Reporters According to Ibâdî Methodologists -Warjalânî Example-

Abstract

After the death of the Prophet, the Muslims who lived in unity and solidarity during the first two caliphs and the first period of the caliphate of Hz. Osman were divided into sects as a result of the events that took place in the following periods. One of the most important sects that draws attention is the Kharijites. The Kharijites, who were divided into different groups over time, were erased from the stage of history due to their extreme and harsh attitudes, and only the information about them that has been conveyed to us from the books of verses has remained. The Ibadis, who adopted a more moderate line compared to the other Kharijites, are the only group that has survived to the present day from this sect. With the confusion that emerged after the period of Hz. Ali, and the activities of fabricating hadith began to be seen, the hadith methodology began to emerge in order to separate the authentic hadiths from the weak and fabricated ones. Although unity was generally achieved in the studies of the hadith methodology, it is seen that sectarian differences also emerged in some places. This article will attempt to address the views of the Ibadi school of thought, which has not been sufficiently studied or has been misrepresented, on this issue. At the same time, in order to better understand the issue, the views of the Ibadi scholars on hadiths, based on the number of narrators, will be compared with the views of the Sunni scholars on this issue. In this article, the subject will be addressed specifically with regard to Warjalani, who is an important scholar of the Ibadi school of thought and has a say in the school. Here, the value that Warjalani gives to hadiths, his views on mutawatir and ahad news, and whether these are proofs of religion will be discussed.

Keywords:

Hadith, Mutawâtir, Âhâd, Kharijites, İbâdîth, Warjalânî.

Cite As / Atıf Kaya, Mehmed Sıddık – Agitoğlu, Nurullah. "Hadiths In Terms Of The Number Of Reporters According To Ibâdî Methodologists " *Bitlis Theology Journal* 13 (June, 2025), 52-79.
<https://doi.org/10.53442/bider.vi.1646798>

Article Type	Research Article		
Timeline	Received : 25.02.2025	Accepted: 22.05.2025	Publication Date: 15.06.2025
Peer-Review	Double anonymized – At Least Two External		
Plagiarism Checks	Turnitin		
Conflict of Interest	No conflict of interest has been declared.		
Copyright - License	The authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license.		
Author Contributions	Conceptualization (CRediT 1)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Data Curation (CRediT 2)	Author-1 (%80)	Author-2 (%20)
	Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Writing (CRediT 12-13)	Author-1 (%60)	Author-2 (%40)
	Writing – Review & Editing (CRediT 14)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study. This study is derived from the doctoral dissertation titled "The Approach of Ibâdî Usûl Scholars to Hadith and Sunnah: The Case of Warjalânî," prepared by the first author under the supervision of the second author at Şırnak University, Department of Basic Islamic Sciences (Hadith). This study does not require ethical committee approval. For Complaints: bider@beu.edu.tr		

Giriş

İslam Tarihinde Hz. Peygamber'in vefatından yirmi beş sene sonra Müslümanlar Sıffin Savaşında yaşanan Hakem Olayı¹ nedeniyle ayrışmaya ve fırkalaşmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde "Hâricîler" denilen fırka ortaya çıkmıştır. Bu fırkanın da günümüze ulaşabilen tek kolu İbâdîlerdir.² İbâdîler, kendilerini Hâricî olarak kabul etmezler. Onlar daha çok kendilerini "Muhakkime" olarak adlandırırlar.³

İbâdiyye içerisinde önemli eserler ortaya konmuştur. Konu ile alakalı olduğundan bunlardan hadis ile ilgili olarak Bişr b. Gânim el-Horasanî'nin (ö. 205/820) el-Müdevvenesi⁴, Ebû'l-Hasan el-Besyevî'nin (ö.h.4. asır) el-Câmî'i, Muhammed İbrahim el-Kindî'nin (ö.507/1117) Beyânu's-Şer'ini, Ebû'l-Munzir Selmete b. Müslim el-Avtebî es-Sahârî'nin (ö.511/117) 511/117 el-Ensâbı, el-Vercelânî'nin (ö.570/1174) Kitâbu't-Tertîbi⁵, Dercî'nin (ö.675/1276) Tabakâtı gibi eserler İbâdî âlimlerce yazılmış önemli eserlerdir.⁶ İbâdiyye Mezhebinin önde gelen âlimlerinden Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim es-Sedrâti el-Vercelânî (ö.570/1175), hicrî altıncı yüzyılda yaşamış birçok alanda mezhebine yön veren eserler telif etmiştir. Vercelânî'nin fikir ve duruşu, yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu çevre göz önünde alındığında kendisinin çok yönlü bir âlim olup aşırıya kaçmayan mutedil bir çizgide yürüyen biri olduğu anlaşılır.⁷ Bu çalışmamızda başta Vercelânî olmak üzere İbâdî âlimlerin râvi sayısına göre hadisler hakkındaki değerlendirmeleri ele alınmaya çalışılacaktır.

Genel kabule göre râvi sayına göre hadisler âhâd ve mütevâtir olarak ikiye ayrılır.⁸ Mütevâtir haber, aklen yalan söylemeleri mümkün olmayan bir topluluğun yine kendileri gibi bir topluluktan aktardığı ve senedin başından sonuna kadar bu özelliğin devam ettiği hadislerdir.

¹ İzzeddîn Ebû'l-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* (Beyrut, 1385), 3/191-197.

² Ebû'l-Kâsim Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî Kâ'bî, *Kitâbu'l-Makâlât ve Ma'ahu 'Uyûnu'l-Mesâil ve'l-Cevâbât*, thk. Hüseyin Hansu ve diğerleri (Amman, 2018), 83; Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed eş-Şehristânî Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl* (Beyrut: Daru'l-Maarif, 1413), 1/114; Özdemir Ahmet, Hâricî-İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri, *Amasya İlahiyat Dergisi – (Amasya Theology Journal ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710 Haziran / June 2020, 14: 197-227)*, s. 202.

³ Halîfât, 'İvaz Muhammed, *el-Usûlu't-Târihiyye li'l-Firkati'l-İbâdiyye*, Vizâretu'Turâsi'l-Kavmî, 3. Bzskı, ('Umân Sultanlığı, 1994), s.12; Tarık Sâsî Şeybânî, *el-İbâdiyye Usûluhâ ve A'lâmuha*, Matbaatu'l-Ma'ârifî'l-Cedide, (Ribat/Meğrib 2014), s.13 Ebû Rebî' Süleyman Bârûnî, *Muhtasâru Tarihi'l-İbâdiyye* (Mektebetu's-Şamile el-İbâdiyye, t.y.), 36; Fıglalı, Ethem Ruhi, *İbâdiyye'nin Doğuşu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (Ankara, 1983), s.83.

⁴ Bk. Horasanî, Ebû Ganim Beşir b. Ganim. *Müdevvenetu's-Suğra*. (Kahire Mısır: Emun Liteclidi ve't-Tebaat Neşr Vizâretu't-Turâsi'l-Kavmî, ve's-Sekafe, 1404), s. 11, 20, 21, 22, 31, 37, 38, 41, 43, 44, 46; Nâmî, Amr Halîfe. *Dirâsât âni'l-İbâdiyye*. 2. Bs. (Tunus: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 2012), s.133; Özdemir Ahmet, *İbâdiyye'nin Erken Dönem Hadis Kaynakları*, (Hitit üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019/2, Cilt: 18, Sayı: 36), s.546.

⁵ Custers, Martin H. *Bibliyografya el-ibâdiyye*. Trc. Muhaymid Umâdî ve Hatice Kerir. ('Umân Sultanlığı: Vizâretu'l-Evkâf ve Şuûnu'd-Dîniyye, 2012), 2: 702-710; Özdemir, *İbâdiyye'nin Erken Dönem Hadis Kaynakları*, s.531.

⁶ Ahmet Özdemir, *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebî'b. Habîb'in Müsnedi*. 1. Bs. Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, (Mardin, 2018), s. 8-10.

⁷ Enver b. Amâre Ahmed Fayzî, *Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim el-Vercelânî ve Devruhu fi Fikri İbâdiyye* (Cezayir: Camiâtu's-Şehid Hamehu li-Hader, 2018), 47.

⁸ Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi Ulûmi'r-Rivaye*, thk. Thk. Ebu Abdullah es-Surkî, İbrahim Hamdi el-Medenî (Medinetü'l-Munevvere: Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.), 16-17.

Mütevâtir haber, kendi arasında lafzî ve manevî olarak ikiye ayrılır. Mütevâtir şartını sağlamayan hadisler de âhâd haber olarak kabul edilmektedir. Âhâd haber de kendi arasında meşhur, aziz ve garib gibi sınıflara ayrılmaktadır.⁹

Vercelânî *el-'Adl ve'l-İnsâf* adlı kitabında haberleri öncelikle yalan ve doğru olarak iki kısımda incelemektedir. Doğru haberi, -kendi deyimiyle sadık haberi- yalancılıkla ilgili bir şüphe bulundurmeyen râvilerce aktarılan haber olarak tanımlar. O, bu tanımından sonra sadık haberi de mütevâtir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayırarak mütevâtir haberin zarûrî yani kesinlik bildirdiğini söylemektedir. Buna örnek olarak, Âd ve Semud gibi geçmiş kavimler hakkındaki bilgiler, Çin, Horasan, Irak, Yemen, Şam, Mâğrib gibi bölgelerin varlığı, sahip oldukları özellikleriyle Hâtem-i Tâî, Kısra ve Kâyser gibi tarihte ün salmış şahsiyetlerden örnek verir.¹⁰

Vercelânî'nin râvî sayısına göre hadisler hakkında aktarmış olduğu görüşlerinden anlaşılacağı gibi İbâdîlerin, mütevâtir ve âhâd habere yaklaşımlarının genel itibarıyla muhaddislerin görüşlerine paralel olduğu görülmektedir.

1. Mütevâtir Haber

Vercelânî, mütevâtir haberi "Aklın yalan söyleme ve hata yapma ihtimali görmediği, akıl ve temyiz gücüne sahip bir topluluğun yine kendileri gibi bir topluluktan müşahedeye dayalı olarak aktardıkları haber"¹¹ olarak tanımlar. Vercelânî'nin yapmış olduğu bu tanım Sünnî hadis usûlcülerin tanımına benzemektedir. Binaenaleyh Sünnîler de mütevâtir haberi, aklın ve âdetin yalan söyleme, hata yapma üzerine bir araya gelme ihtimali vermediği bir topluluğun senedin başından sonuna kadar yine kendileri gibi bir topluluktan naklettikleri haber olarak aktarırlar.¹²

İbâdî âlimlerin mütevâtir haber tanımına bakıldığında bunların da neredeyse muhaddislerin geneli ve Vercelânî ile aynı tarifi benimsedikleri görülür. Şöyle ki; İbâdîlerde mütevâtir haber tanımını yapan ilk kişilerden Ebû Abdullah el-Kindî, (ö.508/1115) "Yalan ve hata üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun yine kendileri gibi bir topluluktan müşahedeye dayalı olarak nakletmiş oldukları haber"¹³ olarak tanımlamaktadır.

⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer Ahmed b. Ali Askalânî İbn Hâcer, *Nüzhetü'n-Nazar, fi Tavdihi Nuhbeti'l-Fiker*, thk. Abdullah b. Dayfullah, Matbaatu Sefîr (Riyad: Matbaatu Sefîr, 1422), 34-47.

¹⁰ Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf fi Marifeti Usûli'l-Fıkhi ve'l-İhtilâf*, 2. Bs (Uman Sultanlığı: Vizâretu't-Turâsi'l-Kâvmî, 1984), 1/139.

¹¹ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/19,139.

¹² Hâfız Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hâcer el-Askalânî İbn Hâcer - Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434), 3; Salih Subhî, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, trc. Yaşar Kandemir, 6. Bs (İstanbul: İfav yayınları, 1997), 115; Ahmet Özdemir, *Hâricî/İbâdî Gelenekte Hadis Şerhçiliği*, 1. Bs (Ankara: Ankara İlahiyat, 2021), 188-190.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Süleyman es-Semî Kindî en-Nezvî, *Beyânî's-Şuru'l-Camiü' li'l-Usûl ve'l-Furu'*, *el-Meraciati ve't-Tashih*, thk. Sâlim b. Hamd el-Hârisî (Saltanatu Uman: Matbaatu Uman ve Mektebetuha, 1404), 1/21.

Yine Kindî'nin muasırı olan başka İbâdî âlimleri Melşutî (ö.600/1200) ve Sûfî'nin (ö.550/1155), de yapmış olduğu tanım şöyledir; “Haberı veren ve haberı alan arasında bir kopukluk olmaksızın yalan ve hata üzerine birleşmeleri imkânsız olan bir topluluğun aynı özelliklere sahip diğer bir topluluktan nakletmiş oldukları haberlerdir. Haberı nakleden toplulukların ilhâdî ve bozguncu bir mezhep üyesi ve daisi olmaması gerekir. Ayrıca aktarılan bilginin ilmî ve müşahedeye dayalı olması gerekmektedir.”¹⁴

Said el-Cerbî'nin (ö.?) yapmış olduğu tanıma baktığımızda onun, “Aklen değil âdet gereği yalan üzere birleşmesi mümkün olmayan bir topluluğun yine kendileri gibi bir topluluktan nakletmiş olduğu haber”¹⁵ şeklinde tarif ettiği görülmektedir. Ebû Abbas eş-Şemmâhî (ö.928/1521), de “Doğruluklarıyla tanınan bir topluluğun kendileri gibi başka bir topluluktan nakletmiş oldukları ve ilim ifade eden haberler”¹⁶ olarak tanımlamaktadır. Sâlimî (ö.1914) de mütevâtir haber tanımını yaparken diğer İbâdîlerden farklı olarak “Senedin başında Hz. Peygamber'e ulaşana kadar yalan söyleme ihtimali olmayan sayıda bir topluluğun birbirinden naklettikleri hadisler”¹⁷ diye bir tarif yapmıştır. Hilfan es-Siyabî (ö.1392) de mütevâtir haber tanımına, oluşan şartlarla beraber ilim ifade etmesi şartını da eklemiştir.¹⁸

En son Ettafeyyîş Muhammed b. Yûsuf b. İsâ b. Sâlih el-Hafsî el-Adevî (ö.1332/1914), mütevâtir haber tanımını şöyle toparlamaktadır: “Senedin başından sonuna kadar yalan söyleme ve aldatma ihtimali bulunmayan bir topluluğun yine kendileri gibi bir topluluktan rivâyet ettikleri, hisse (beş duyu organımızla algılayabileceğimiz nesnel olup herkes tarafından aynı algıyı oluşturacak şeyler) dayalı ve ilim ifade eden rivâyetlerdir.”¹⁹ Bu tanıma göre her tabakada yalan ve aldatma üzere birleşmeleri imkânsız olan râvi sayısında olmaları, senedin başından sonuna kadar her tabakada haberin bu râvi sayısınca rivâyet edilmesi, mütevâtir sayısının birinci asırdan sonra olması gerekmektedir. Çünkü hicri birinci asırda nakiller şifahi olarak yapılmaktaydı. Hadis tedvini genel anlamda hicri birinci asırdan sonra başladı. Sâlimî'nin de zikrettiği gibi hicri üçüncü asırdan sonra meşhurlaşarak râvi tabakası mütevâtir hadisteki râvi tabakasına ulaşan âhâd haberler mütevâtir haber kapsamına dâhil olamazlar.²⁰

¹⁴ Tebgûrîn b. Davud b. İsa Melşutî, *el-Edilletü ve'l-Beyan* (Saltanatu Uman: Dimnu Mecmu', Mektebetü's-Sâlimî, Bedye, t.y.), 246.

¹⁵ Said b. Ali Cerbî, *Fetava ve Ecvibetü Fıkhiyye* (Cezayir: Mektebetü Ervan, t.y.), 124.

¹⁶ Ebû Hafs Amr b. Ramazan el-Cerbî Telâtî, *Ref'u't-Terâhî, Şerhu Muhtasarü's-Şemmahî* (Gardaye, Cezâyir: Mektebetü'l-Hac Said Muhammed, t.y.), 186.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Hamid Sâlimî, *Şerhu Tal'atu's-Şems*, 2. Bs (Matrah, Saltanatu Uman, Vizaretu't-Turasi'l-Kavmi ve's-Sekafe: Matbaatu's-Şarkıyye, 1405), 8/2.

¹⁸ Halfan b. Cemil Siyâbî, *Fusulü'l-Usûl* (Saltanatu Uman: Vizâretu't-Turâsî'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1402), 238.

¹⁹ Muhammed b. Yusuf Ettafeyyîş, *Vefau'd-Damane bi Edâi'l-Emâneti fi Fenni'l-Hadis*, 2. Bs (Uman Sultanlığı: Matbaatu Uman ve Mektebetuha, el-Karm, Muskit, Neşr Vizaretu't-Turasi'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1409), 1/11.

²⁰ Sâlimî, *Şerhu Tal'atu's-Şems*, 13/2.

Genelde İbâdîler'in özelde de Vercelânî'nin mütevâtir haberin kesin bilgi ifade ettiğini söylemeleriyle yapmış oldukları tanımlara bakıldığında neredeyse konuya Sünnîlerle aynı minvalde yaklaştıkları görülmektedir.²¹ İbâdîlerin mütevâtir haber tanımı Sünnîlerinkine yakın olmasına rağmen mütevâtir şartını sağlayan her tabakadaki râvi sayısı için belirli bir rakam vermedikleri, verilen haberin hisse yani beş duyu organlarımızdan birisi ile algılanabilmesi gerektiğini ve ilim ifade etmesi gerektiğini söylerler.

1.1. Vercelânî'ye Göre Mütevâtir Haberın Kısımları

Mütevâtir haber genel olarak lafzî ve manevî mütevâtir olarak ikiye ayrılır. Mütevâtir haberin kısımları konusunda Vercelânî'nin farklı bir görüş sergilediği görülür. Buna göre o mütevâtir haberi; ahhârî, ahhâlî, megâzî, ef'ali ve akvâlî olmak üzere dört bölümde incelemektedir. Konuyu kitabında işleyip örneklendiren Vercelânî'nin tanımlarını şu şekilde yaptığı görülmektedir:

1.1.1. Ahhârî Mütevâtir

Vercelânî'ye göre ahhârî haber, bir şey veya durum hakkında haber vermek anlamında kullanılmıştır. Bu haber türü, Hz. Peygamber'in insanlarla diyalogu hakkında özellikle bazı emir ve nehiylerinden oluşur. Örneğin, Hz. Peygamber'in insanları kavlen ve fiilen kelime-i tevhid ve kelime-i şehadete davet etmesi, onları putlara ibadet etmekten menetmesi, öldükten sonra tekrar dirilmenin, cennetin ve cehennemın varlığı, ölümün, kıyamet gününün hiç şüphesiz geleceğı ve kabirden tekrardan diriltmenin hak olması ile ilgili haber vermesi ile ilgili haberlerdir.²²

1.1.2. Ahhâlî Mütevâtir

Vercelânî'ye göre ahhâlî haber, bir şeyin sahip olduğı özellikleri, geçirdiğı aşama veya olaylar ile hal, durum ve vaziyetinden bahseden haberlerdir. Burada Hz. Peygamber ile ilgili olarak daha çok onun durumu hakkında gelen bilgilerdir. Örneğin, Hz. Peygamber'in Mekke'de doğup orada Peygamber olması ve insanları oradan Allah'ın dinine davet etmesi, Arabî ve Kureyşî olması, Mekke'den Medine'ye hicret edip orada vefat etmesi, kabrinin ve mescidinin Medine'de olması Hz. Peygamber'in ahhâlîyle ilgili mütevâtir haberlerdir.²³

1.1.3. Megâzî Türü Mütevâtir

Vercelânî'ye göre magâzî türü haberler Hz. Peygamber'in yapmış olduğı savaş ve seferleri hakkındaki varid olan haberlerdir. Örneğin, Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'na çıkması, Hudeybiye senesinde Mekke'ye doğru yola çıkması, kaza umresi yapması, müşriklerle yaptığı

²¹ Abdullah b. Humeyyid Nureddin Sâlimî, *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîh* (Mısır: Matbaatu'l-Ezhâr el-Bâruniyye, 1326), 3/525; Özdemir, *Hadis Şerhçiliğı*, 188.

²² Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142.

²³ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142.

savaşlar ve bu savaşlar neticesinde onları esir edip mallarını ganimet olarak alması Hz. Peygamber'in megâzî türü mütevâtir haberleridir.²⁴

1.1.4. Ef'âlî ve Akvâlî Mütevâtir

Vercelânî'ye göre Hz. Peygamber'in hem sözleriyle hem de fiilleriyle ilgili haberlerdir. Örneğin, namazlar, bunların sayıları, vakitleri, rüku', sücud, kıraât, tekbir, teslim ve bunlara benzer şeyler de ef'âlî ve akvâlî mütevâtiri oluştururlar.²⁵

Yapılan tanımlara ve verilen örneklere bakıldığında Vercelânî'nin dört kısımda incelediği mütevâtiri aslında bir nevi tafsillendirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Sünnîlere göre mütevâtir, lafzî ve manevî olarak iki kısımda incelenmektedir. Vercelânî de temelde mütevâtir haberi lafzî ve manevî olarak iki kısımda incelemektedir. Buna göre onun saymış olduğu ilk üç kısım, yani ahbârî, akvâlî ve megâzî türü haberler manevî mütevâtir içinde değerlendirilirken, kendisinin lafzî mütevâtire farklı bir anlam yüklemesi yani daha çok ibadetlerin yapılışı ile muamelat ile ilgili haberleri lafzî mütevâtir olarak değerlendirmesi onun fıkıhçı kimliğinden ileri gelmektedir.

İbâdî âlimler ise mütevâtir haberi genel olarak muhaddislerin taksimine uygun olarak lafzî ve manevî mütevâtir olmak üzere iki kısma ayırırlar.²⁶ Onlar Vercelânî'ye muvafık olarak mütevâtir haber için bazı örnekler verirler. Buna göre; İbn Bereke (ö.362), mütevâtir rivâyetlere örnek olarak, Hz. Peygamber'in bayram namazı kıldırmasını²⁷ verirken; Ebû Said el-Kidmî de namazın farziyetinin mütevâtir haberle olduğunu söylemiştir.²⁸ Said el-Cerbî de mütevâtir habere örnek olarak "İslam beş temel üzerine bina edilmiştir"²⁹ hadisi ile "*Ben insanlarla Allah'tan başka ilah yoktur diyene kadar savaşmakla emrolundum.*"³⁰ rivâyetlerini zikrederek bunlardan başka birçok örneğin olduğunu söylemiştir.³¹

²⁴ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142.

²⁵ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142.

²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hâtib el-Bağdâdî - Ebû Abdirrahmân Âdil b. Yûsuf el-Garâzî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, 3. Bs (Suudi Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1421), 1/276; Veli Aba, *Hatîb el-Bağdâdî'nin Hadîs Usûlü Anlayışı* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2013), 124.

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr, 2. Bs, 8 c. (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001) "Kitabü'l-İdeyn", 3; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed el-Behlevî es-Suleymî İbn Bereke, *Kitabü'l-Camî'*, thk. İsa Yahya el-Barûnî (Umân Sultanlığı: Matbaatu's-Şarkıyyete ve Mektebetiha, Metruh, Vizâretu't-Turâsî'l-Kavmî, 1998), 1/590.

²⁸ Naibî Kidmî Ebu Said Muhammed b. Said, *el-Mu'teber* (Uman Sultanlığı: Daru'l-Ceridetu Uman li's-Sihafeti ve'n-Neşr, Neşru Vizaratu't-Turasil-Kavmî ve's-Sekafe, 1984), 4/183.

²⁹ Buhârî, "İman", 2; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kureysî en-Nisâbü'rî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul, 1981) "İman", 46; Tirmizî, "İman", 3; Nesâî, "İman", 13.

³⁰ Müslim, "İman" 8; el-Basrî Râbî' b. Habib el-Ezdî - Muhammed İdris, Aşur b. Yusuf, *el-Câmiu's-Sahîh Müsnedu'l-İmam er-Rebi'b. Habîb*, 1. Bs (, Beyrut: Daru'l-Hikme, 1415) "Kitabu'l-Cihat", 1/188, H.no: 464.

³¹ Ahmed b. Yahya b. Ahmed el-Kindî Kindî, *Ulumu's-Sünne İnde'l-İbâdîyye* (Cami'atu'z-Zeytuniyye, Vizaratu't-Ta'limu'l-İlim, el-Me'hedü A'la li Usuli'l-Hadis, 2005), 551.

1.2. Mütevâtir Haber'in Şartları

Vercelânî, bir haberin mütevâtir sayılabilmesi için bazı şartlar ileri sürmüştür:

1.2.1. Râvinin Akıl Bâliğ Olması

Akıl her türlü haberin kabulünde önemlidir. Fakat Vercelânî akli mütevâtir haber için ayrıca vurgulamıştır. Çünkü ona göre çocuğun ve delinin verdiği habere güvenilmez.³² Buna göre yanlış ve doğruyu, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmenin en önemli şartı akıldır. Akli kemale ermemiş çocuğun veya akli melekelerini kaybetmiş bir delinin verdiği habere akıl eksikliğinden dolayı itimat edilmez. Şemmâhî, Vercelânî ile aynı doğrultuda görüş beyan ederek mütevâtir haber için aklın şart olduğunu tekit etmiştir.³³ Vercelânî'ye göre mütevâtir haberin kabulünde akıl olmazsa olmazdır.³⁴

1.2.2. Rivâyetin Müşahedeye Dayanması

Vercelânî'ye göre haberi nakleden râvilerin buna şahit olmaları gerekmektedir. Ona göre rivâyeti bizzat şeyhinden almayanın verdiği habere güvenilmez.³⁵ Konuya devamla Vercelânî, "Hiç şüphesiz rivâyet edilen şeyin, duymak, tatmak, koklamak ile elde edilen bilgiler gibi hissedilebilir olması gerekir. Bu şekilde bazı akli melekeler ortaya çıkabilir. Çünkü müşahedeye dayalı değil de düşünmeye dayalı işler kişiden kişiye değişir. Düşünce olarak birçok varsayım ortaya atılabilir. Bu konularda herkes farklı düşünebilir. Bundan dolayı mütevâtir haberin hisse dayalı olması gerekir."³⁶ demiştir. Konu hakkında Vercelânî, mütevâtir habere konu olan rivâyetin öznel olmaması gerektiğini vurgulamakta, herkesçe genel geçer bir konu olmasını ve insanların duyu organlarıyla bunu hissediyor olabilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁷

Buna göre konusu öznel olan haberler mütevâtir olarak değerlendirilemez. Çünkü mütevâtir haberi duyan herkeste aynı intibai uyandırması gerekir. Vercelânî'ye göre duyulduğunda kişiden kişiye farklı izlenimler bırakan, râvinin şahsi görüşünü yansıtır hissi değil de akli olan öznel haberler mütevâtir haber kapsamına giremez.

1.2.3. Yalan ve Hata Üzere Birleşmeleri İmkânsız Bir Topluluğun Nakletmesi

Vercelânî'ye göre "Mütevâtir haber, sened zincirinde yalan söyleme ve hata yapma ihtimali olmayan sayıdaki râvilerin yine kendileri gibi bir topluluktan rivâyetleridir ki bunların hata

³² Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/139.

³³ Telâtî, *Ref'u't-Terâhî*, 434.

³⁴ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/139.

³⁵ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/138; Telâtî, *Ref'u't-Terâhî*, 1/139.

³⁶ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/139; Sâlimî, *Şerhu Tal'atu's-Şems*, 1405, 10/2.

³⁷ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/138; Telâtî, *Ref'u't-Terâhî*, 1/139.

yapmama ve yalan söylemediklerinden emin olunur.”³⁸ Bu sayı hakkında bir ittifaktan söz edilemez. Bu konuda İbâdî bir âlim olan Ebû amr Osman b. Halîfe es-Sûfî (ö.600/1200)), mütevâtir haber için “Râvi sayısının herhangi bir sınırı yoktur.”³⁹ demektedir. Ondan önce başka bir İbâdî âlimi olan Melşûtî de (ö.600?/1200?) bu görüşü benimsemiştir.⁴⁰ Bu görüşü teyit eden Şemmâhî de (ö.928/1512) “Mütevâtir haber için sayının sınırı yoktur, burada önemli olan yalan üzere ittifak etmeleri muhal olan bir topluluk tarafından naklediliyor olmasıdır.”⁴¹ demektedir.

Vercelânî’ye göre, mütevâtir haber için yalan ve yanlış olma ihtimalinin olmadığı râvi sayısıdır.⁴² Yani bir haberin yalan, yanlış olma ihtimalinin ortadan kalkmasını sağlayan râvi sayısı ile haber mütevâtir derecesine çıkar, demektedir. Burada önemli olan râvi sayısından ziyade, yalan söyleme veya hataya düşme ihtimalinin ortadan kalkmasıdır. Bu şart sağlandıktan sonra râvi sayısı iki olsa bile haber mütevâtir derecesine çıkar.⁴³

Konu hakkında Vercelânî, şu mülâhazalarını eklemektedir: “Hüccet oluşturması bakımından mütevâtir için kaç kişinin şahitliğinin yeterli olacağı hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunun için iki, bazıları dört, bazıları on iki, bazıları yirmi, bazıları kırk, bazıları yetmiş, bazıları yüz, bazıları iki yüz olacağını savunmuştur. Bazı âlimler ise bir haberin mütevâtir sayılabilmesi için herhangi bir sayı vermezler. Onlara göre önemli olan bu şartın sağlanabilmesidir. Bu sayı bazen iki olabileceği gibi bazen de bin kişi de olabilmektedir.”⁴⁴ demiştir.

Bunlardan bir kişinin şahitliğinin yeterli olacağını savunanların delilleri, “Ey iman edenler eğer size bir fasık bir haber getirirse onu iyice araştırınız. Olabilir ki bilgisizlikle bir kavme dokunursunuz da yaptığınıza pişman olursunuz.”⁴⁵ ayetidir. Başka bir ayette “İnananlar inkâr edenler gibi midir? Bunlar eşit olmaz.”⁴⁶ şeklinde geçmektedir. Âdil bir müminin şehadeti reddolunmaz. Eğer reddolunursa o zaman da bu mümin kişiyi fasıkla aynı kefeye koymuş oluruz. Bir kişi mümin olma vasfıyla tanınıp meşhur olmuşsa bunun sözü de makbul olur. İki kişinin şahitliğinin gerekli olduğunu söyleyenler, bunu hükümlere kıyas ederek şu ayeti delil getirirler: “Sizden adalet sahibi iki

³⁸ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/139.

³⁹ Sûfî, *Kitabu’s-Sualat*, 116.

⁴⁰ Melşûtî, *el-Edilletü ve’l-Beyan*, 295.

⁴¹ Telâtî, *Ref’u’t-Terâhî*, 434; Kindî, *Ulumu’s-Sünne*, 506.

⁴² Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/138; Geniş bilgi için bk. Bilal Saklan, *Mütevâtir Hadisler ve Meseleleri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İlahiyat Ana Bilim Dalı, 1986), 15-18. Geniş bilgi için bk. Saklan Bilal, *Mütevâtir Hadisler ve Meseleleri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İlahiyat Ana Bilim Dalı, 1986), 15-18.

⁴³ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/72.

⁴⁴ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/72.

⁴⁵ el-Hucurât, 49/6.

⁴⁶ es-Secde, 32/18.

kişiyi şahit olarak gösterin.”⁴⁷ Dört kişinin şahitliğini gerekli görenler ise bunu zina suçunun sabit olabilmesi için gerekli olan şahit sayısına benzetirler. On iki kişinin şahit olması gerektiğini söyleyenler Maide suresi on ikinci ayette geçen “Muhakkak ki Allah Benî İsrail’den söz almıştı. Onlardan on iki temsilci göndermiştik.”⁴⁸ ayetini delil olarak gösterirler. Şahitlerin sayısının yirmi olması gerektiğini savunanlar ise; Kur’ân’da geçen “Sizden güçlülüğe katlanan yirmi kişi kâfirlerden iki yüz kişiye Allah’ın izniyle galip gelir.”⁴⁹ ayetini delil olarak alırlar. Bin kişinin şahitliğini gerekli görenlerin delileri ise; mütevâtir derecesinin ancak bin kişiyle gerçekleşebileceğini savunmuşlardır.⁵⁰

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Vercelânî, genelin aksine mütevâtir haber şartını sağlayan her tabakadaki râvi sayısını yalan söyleme ve yanlış yapma ihtimalini ortadan kaldıran sayı olarak kabul etmektedir. Buna göre bu şart iki kişi ile de sağlansa haber mütevâtir sayılır. Vercelânî’nin bu konudaki bu görüşü mütevâtir haber şartını sağlayan genel kabule aykırı olması enteresandır. Bu görüşü kendisine hastır. Bu durumda mütevâtir ve âhâd haber arasında pek bir fark kalkmaz. Bu nedenle Vercelânî’nin mütevâtir şartını sağlayan her tabakadaki râvi sayısı hakkındaki görüşü pek isabetli görülmemektedir.

1.2.4. Her Tabakada Râvi Sayısının Tevâtür Sayısından Aşağı Düşmemesi

Vercelânî’ye göre haberi nakleden her bir tabakadaki râvi sayısı haberin yalan ve hata olma ihtimalini ortadan kaldıracak nitelikte olmalıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu sayı iki kişi ile de sağlansa haber mütevâtir olarak kabul ediliyordu. Buna göre bazı tabakalardaki râvilerin belirtilen nitelikleri taşımaması durumunda haber mütevâtir olma özelliğini de kaybeder.⁵¹

İbâdî âlimlerine göre, sened zincirinin ortasında veya sonunda mütevâtir şartını sağlayan râvi sayısı bunun altına düşerse rivâyet mütevâtîr olma özelliğini kaybeder.⁵² Melşutî ve Sâlimî, bir haberin mütevâtir sayılabilmesi için her râvi tabakasından en az dört kişi tarafından rivâyet edilmiş olmasını şart koşar. Buna göre râvi sayısı dörtten aşağı olan hadis, mütevâtir haber olma özelliğini kaybeder.⁵³ Dört kişi kesret için en az olan sayıdır. Dolayısıyla râvi sayısı dört kişiye ulaştığında bunların yalan üzere birleşme ihtimalleri kalmaz.⁵⁴

Buradaki kıstas, âlimlerin kendilerine göre bir haberin mütevâtir şartını sağlayan kişi sayıdır. Dolayısıyla herhangi bir tabakada bir âlimin kabul ettiği râvi sayısında bir düşme olması

⁴⁷ et-Talâk, 65/2; Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/71.

⁴⁸ el-Mâide, 5/12

⁴⁹ el-Enfâl, 8/65.

⁵⁰ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/72.

⁵¹ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/139.

⁵² Telâtî, *Ref’u’t-Terâhî*, 187.

⁵³ Melşutî, *el-Edilletü ve’l-Beyan*, 295; Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’ş-Şems*, 1405, 2/8.

⁵⁴ Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’ş-Şems*, 1405, 2; Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’ş-Şems*, 1405, 2/8-9.

durumunda bu haber mütevâtir olma özelliğini de kaybetmektedir. Ancak Vercelânî'ye göre önemli olan her tabakadaki râvilerin hata yapma ve yalan söyleme olasılığını ortadan kaldıran sayıdır.

1.2.5. Haber Veren Bakımından Zârûî İlim (Kesin Bilgi) İfade Etmesi

Mütevâtir haberin bir özelliği de kesinlik bildirmesidir. Yani bu haber türü duyanlarda kesin bilgi oluşturmalıdır. Haber, zan bildirmesi durumunda mütevâtir olma özelliğini kaybeder. Mütevâtir haberin farklı varyantlarla gelmesiyle bu kaynakların birbirini desteklemesi⁵⁵ bu haber için şüphe bulunmayan zorunlu bilgiyi oluşturur. Bu da mütevâtir haberi güvenilir bir bilgi kaynağı yapmaktadır.⁵⁶

Vercelânî'ye göre mütevâtir haber zarûrilik (Kesinlik) bildirir. O, bunu bir takım örneklerle izah etmeye çalışır. Örneğin geçmiş kavimlerin meşhur haberleri, daha önce zikredilmiş ve herkesçe vukuiyyeti sabit olan kıssalar, dilden dile dolaşan darb-ı meseller, Çin, Hint, Horasan, Büyük Okyanus, Irak, Şam Hicaz, Mekke, Yemen, Bahreyn, Haremeyn, Mısır, Afrika ve Endülüs'ün varlığı gibi ki, bizler buraları görmediğimiz halde varlıklarına inanırız. Tarihten örnek verecek olursak, Mühelhil,⁵⁷ Dâhis,⁵⁸ Gabra⁵⁹ savaşları, Arap ve Acem futuhat ve kabileleri, Rabia, Mudar, Deylem, Fars, Berberîler gibi kabilelerin varlığı da mütevâtir haberlerdendir. Kulaktan kulağa yayılıp meşhur olmuş sözlerle ilgili olarak, anka kuşundan daha garip, sard kuşundan daha çok yol gösteren, kargadan daha dikkatli, attan daha çok duyan gibi deyimlerin halk arasında zamanla meşhurlaşarak edebiyatta deyimleşmesi, İmrüü'l-Kays'ın şiirleri, Muallakât-ı Seb'a, Ebû Hamzatü'l-Muhtar b. Avf et-Temimî'nün hitabeti, mütevâtir habere birer örnektirler."⁶⁰

Vercelânî'ye göre mütevâtir haber kesin ilim ifade edip ilim ve amel gerektirir.⁶¹ Ona göre, mütevâtir haberin ilmî delilleri çok kuvvetli olduğu için meşhurdur ve bu nedenle zorunlu bilgiyi

⁵⁵ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142.

⁵⁶ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142; Ettafeyyîş, *Camîu's-Şimâl*, 430; Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzali, *el-Mustasfâ*, thk. Abdusselam Abdüşşafi, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 1413), 1/134; Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Ali Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. İbrahim el-Acûz (Beyrut, 1985), 2/25.

⁵⁷ Mühelhil, Meşhur Muallaka sahibi İmrüü'l-Kays b. Hucr'un dayısı olup, şiirleri ve haberleri günümüze kadar gelen kadim arap şairlerindendir. Aslen Necid bölgesinden olup burada yaşayan Tağlib kabilesinden Benî Cüşem b. Bekir soyundan gelen seçkin bir aileye mensuptur. Hem yakışıklı hem de güzel konuşmayı bilen bir genç olmasından kadınlarla geçen işret ve eğlence hayatı yaşamıştır. Onun başından geçen bir savaştan dolayı bu savaş Mühelhil diğer adıyla Besus savaşı olarak adlandırılmıştır. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Mühelhil b. Rebîa", İsmail Durmuş, "Mühelhil b. Rebîa", *TDV Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), ek 2/335.

⁵⁸ Cahiliye döneminde Eyyamu Arap denilen savaşlardan olup Abs ile Zübeyn ve müttetiki olan Fezâre kabileleri arasında cereyan eden ve yıllarca sürüp pekçok fazla kişinin ölümüne neden olan meşhur bir savaştır. Geniş bilgi için Bknz: Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *TDV Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/14.

⁵⁹ Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", 12/14.

⁶⁰ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/139.

⁶¹ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142.

gerektirir. Bu tür haberleri az sayıdaki insan değil, birçok insan bilmektedir. Çünkü bu tür haberlerin doğruluğu şek ve şüpheyeye yer bırakmayacak şekildedir. Mütevâtir haber birçok kaynaktan gelmektedir. Bu kaynaklar ayrı ayrı olmasına rağmen birbirini desteklemektedirler. Bu haber çeşidinin kesin bilgi olduğuna dair birçok Müslüman şahittir. Hatta zimmî, Yahudi ve Hıristiyanlar bile bazen bu tür haberlerin kesinliği üzerine birleşirler. Mütevâtir haber, Hz. Peygamber’den kesin olarak varid olan haberlerdir. Müstefiz haber ise mütevâtir habere yakındır. Bu marifet ehline göre böyledir.”⁶² Yani bu İbâdî âlimlerinin benimsediği tanımdır.

Bu konuda İbâdî mezhebi âlimleri Vercelânî ile aynı görüşü paylaşmaktadırlar.⁶³ Buna göre mütevâtir haber hüccettir, ilim ve amel gerektirir. Çünkü mütevâtir haber zârûrî ilim ifade eder.⁶⁴ Ebû Münzir Beşir b. Muhammed (ö.273/886) de aynı görüşü paylaşmaktadır.⁶⁵ Ebû Said el-Kidmî (ö.361/972), mütevâtir ilmini müşahede ilmi olarak tanımlamaktadır.⁶⁶ Yine aynı şekilde bu ilim hakkında; “Bu ilim en muteber ve en güvenilir ilimdir. Çünkü tespiti en sağlam delillerle oluşturulmuş açık seçik bir ilimdir.”⁶⁷ denilmiştir. İslam’da bu derece şöhret bulmuş başka bir ilim bilmiyoruz. Bu ilmin geçmişte ve günümüzde de ilim ve amel gerektiren bir ilim olduğu söylenmektedir.⁶⁸

2. Âhâd Haber

Vercelânî, mütevâtir haber olma şartlarından herhangi birisini kaybeden bir rivâyeti âhâd haber olarak tanımlar. O, âhâd haberi taşıdığı özelliklere göre kısımlara ayırır. Ona göre “Müstefiz” haber, mütevâtir haberin aşağısında olup sahâbenin Hz. Peygamber’den bize kadar muttasıl bir senedle sahih olarak naklettiği rivâyetleri âhâd haberden sayar. Bu haber çeşidi sikanın sikadan rivâyeti olup senedi Hz. Peygamber’e kadar dayanan rivâyetlerdir. Bu rivâyet çeşidinde ne sened zinciri ne de metin bakımından herhangi bir gevşeklik yoktur.⁶⁹ Bu haber çeşidi

⁶² Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/142.

⁶³ Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca’fer, *Nazmu’l-Mütenâsir fi’l-Hadisi’l-Mütevâtir*, thk. Şerif Hicaz (Mısır: Daru’l-Kutubi’s-Selefiyye, t.y.), 1/12; Süyûtî, Celaluddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *Tedribu’r-Râvî fi Şerhi Takrîbi’n-Nevâvî*, 2. Bs (Ankara, 1960), 1/123; Naibî, Cemaluddin b. Muhammed Kâsimî, *Kavâidu’t-Tahdis*, 1. Bs (Beyrut: Kitabu’l-İlmiyye, 1399), 1/146.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Bereke, *Kitabu’t-Teâruf* (Uman Sultanlığı: Neşr Vizaretu’t-Turasi’l-Kavmî ve’s-Sekafe, 1404), 37.

⁶⁵ Kindî, *Beyânî’s-Şuru’*, 3.

⁶⁶ Kidmî, Naibî, Ebu Said Muhammed b. Said. *el-Mu’teber*. Uman Sultanlığı: Daru’l-Ceridetü Uman li’s-Sihafeti ve’n-Neşr, (Neşru Vizaratu’t-Turasil-Kavmî ve’s-Sekafe, 1984), 1/86-87.

⁶⁷ Kidmî, *el-Mu’teber*, 1/86-87;508.

⁶⁸ Kidmî, *el-Mu’teber*, 1/86-87;508.

⁶⁹ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 2/142.

Hânefilerin “Meşhur” haberini çağrıştırmaktadır.⁷⁰ Ön bilgi mahiyetinde bilgi verilen bu haber çeşitlerine konunun akışına göre ilgili açıklamalar yapılacaktır.

İbâdî âlimlerin âhâd haber tanımı Vercelânî’nin tanımına benzemektedir. Bunlardan Şemmâhî; “Âhâd kavramı, mütevâtir haber dışındaki bütün haberler için kullanılır”⁷¹ demiştir. Telâtî (ö.967/1560) de âhâd haberi, mütevâtir derecesinden aşağı olan haber diye tarif etmiştir. Ayrıca bu haberlerin tek başına ilim ifade etmediğini de söylemiştir.⁷² Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf b. İsâ b. Sâlih el-Hafsî el-Bedevî de (ö.1332/1914), âhâd haberi “Râvi sayısı mütevâtir sayısından aşağı olan haber”⁷³ olarak ifade etmiştir. Sâlimî ise âhâd haberi, “Mütevâtir haber şartlarını tam olarak taşımayan haber”⁷⁴ diye tanımlamaktadır.

Hadis usûlû kitaplarına bakıldığında, bir haberin âhâd haber vasfını taşıması, o haberin her zaman tek râvisi olduğu anlamına gelmez. Bazen haberin râvi sayısı iki veya üç de olabilir. Ayrıca mütevâtir derecesine ulaşamayan her rivâyet, âhâd haber olarak kabul edilmiştir.⁷⁵ Âhâd haber, tek kişiden gelen haber veya mütevâtir derecesine ulaşmamış bir topluluk tarafından nakledilen, doğru veya yalan olma ihtimalini barındıran haberlerdir.⁷⁶

2.1. Âhâd Haberin Kısımları

Vercelânî, âhâd haberi iki kısımda incelemektedir. Birincisi, sahâbenin Hz. Peygamber’den naklettiği ve mütevâtir haberden aşağı olan müstefîz haberdur. Bu tür haberler hadis olarak nakledilip yaygın olarak bilinmesine rağmen mütevâtir derecesine çıkamamışlardır. İkinci çeşidi ise haberin sened zincirindeki râvi sayısının mütevâtir haber seviyesine ulaşmayan rivâyetlerdir.⁷⁷

2.1.1. Müstefîz Haber

Vercelânî, müstefîz haberi, sahâbe tabakasında mütevâtirin râvi sayısından aşağı bir sayıyla nakledilen haber olarak tarif etmektedir.⁷⁸ Şemmâhî ise, müstefîz haberi, râvi sayısı üçten fazla olup ümmetin kabul ettiği haberler olarak tarif etmektedir.⁷⁹ Sâlimî de müstefîz haberi meşhur

⁷⁰ Bk. Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlû’s-Serahsî* (Kahire: Ebû’l-Vefâ el-Efgânî, 1954), 1/292; Pezdevî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hüseyin, *Usûlû’l-Pezdevî* (Kenzü’l-Vusûl ilâ Ma’rifeti’l-Usûl) (İstanbul, 1307), 2/680-688.

⁷¹ Şemmâhî, Ebû’l-Abbâs Bedrüddîn Ahmed b. Saîd b. Abdilvâhid, *Şerhu Muhtasaru’l-Adl ve’l-İnsâf*, t.y., 349.

⁷² Telâtî, *Ref’u’t-Terâhî*, 189.

⁷³ Ettafeyyîş, *Kitabu Camiu’s-Şimâl fi Hadis-i Hatemi’r-Rasul*, 435.

⁷⁴ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/142; Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’s-Şems*, 1405, 2/12.

⁷⁵ Mustafa Ertürk, “Haber-i Vâhid”, *TDV Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/349.

⁷⁶ Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *el-Fusûl fi’l-Usul*, thk. ‘Acil Câsim en-Neşemî (Kuveyt, 1414), 3/37; Özdemir Ahmet, *Ahad Haberin Reddedildiği Durumlar*, -Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö.476/1084) Örneği, (Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Say : 23, Aral k 2019), s.512.

⁷⁷ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/142.

⁷⁸ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 2/142; Cerbî, *Fetava ve Ecvibetü Fıkhiyye*, 124.

⁷⁹ Telâtî, *Ref’u’t-Terâhî*, 439.

haber olarak nitelendirmekte ve birinci asır yani sahâbe döneminde mütevâtir derecesine ulaşmayıp hicri ikinci ve üçüncü asırlarda mütevâtir derecesine ulaşmış, ümmetçe kabul görmüş ve hâlâ da kabul görmeye devam eden haberler olarak tanımlamaktadır.⁸⁰

Müstefîz hadiste de mütevâtir haberin özellikleri vardır; merfûdur ve sahihtir. Merfû olması, senedinin Hz. Peygamber'e kadar dayanması demektir. Sened ve metninde idrâc yoktur. Senedinde herhangi bir meçhul veya zayıf râvi yoktur. Sahih hadise de muhalefet etmez. Mütevâtir haber kendisiyle amel etmenin vâcip olduğu haberlerdendir. Müstefîz hadis ise kendisiyle amel edilmesi vâcip olmasına rağmen, zorunlu ilim oluşturmaz.⁸¹

2.1.2. Sened Zincirindeki Râvi Sayısı Mütevâtirden Aşağı Olanlar

Vercelânî ve İbâdî âlimleri burada hadisleri aziz ve garib olarak ele almaktadırlar. Aziz haber Arap dilinde "Azze-yeizzu" kökünden türetilen aziz, güçlü ve sağlam anlamına gelmektedir.⁸² Kur'ân'da, "فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ", "Üçüncüsü ile destekledik"⁸³ yani onları sağlamlaştırdık ve güçlendirdik anlamında kullanılmıştır. Bazen de azlık anlamında kullanılır. Örneğin "Azze" kelimesi ender bulunan bir şey için kullanılır.⁸⁴ Vercelânî, *el-Adl ve'l-İnsaf* adlı kitabında yer yer değindiği aziz haberi reddetmek âdalet sahibi bir Müslümanı reddetmek anlamına geleceğinden, âdalet sahibi olan kişiyle, şahitliği kabul olmayan bir fâsığı aynı kefeye koymuş olacağını söylemektedir. Hâlbuki âdalet sahibi müminin şahitliği makbuldür. Vercelânî, âhâd haberi getiren râvinin âlim olması, tanınan ve kabul görmüş olması, getirdiği, delillerde şüphe bulunmayıp, görüşleri kabul edilen birisi olması halinde dinî temel meselelerde getirdiği haberin iyice araştırılıp tetkik edilip sahih bir isnad ile gelmiş olduğunun anlaşılmasıyla kabul edilir,⁸⁵ demiştir.

İbâdiyye âlimlerinden Sâlimî ise aziz haberi, iki veya üç râvinin rivâyetleriyle infirad ettiği başka râvilerde bulunmayan rivâyetler olarak tarif etmiştir. Buna göre Sâlimî aziz haberi şaz haberin bir bölümü olarak kabul etmiştir.⁸⁶

Başka bir İbâdî âlim olan Ettafeyyîş de aziz haberi iki râvinin teferrüd etmesi olarak tanımlar. Yani iki sağlam râvinin rivâyetinde teferrüd etmesi ve diğer tariklere nispeten ender oluşundan dolayı böyle anılmıştır. Ettafeyyîş bu tarifi Ehl-i hadis tarifi olduğunu dile getirir.⁸⁷

⁸⁰ Sâlimî, *Şerhu Tal'atu's-Şems*, 1405, 2/13; Demirci Kadir, *İbâdiyye'nin Hadise Bakışı*, 1. Bs (Ankara: Gece Akademi, 2019), 143.

⁸¹ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsaf*, 1/142.

⁸² Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kamusu'l-Muhit* (Beyrut, Lübnan: Daru'l-Ma'rifet, t.y.), 517.

⁸³ Yâsîn, 36/14.

⁸⁴ Muhammed b. Bekir b. Abdulkadir Râzî, *Muhtaru's-Sihâh*, thk. Mahmud Hatır (Beyrut: Mektebetü'lübnan Naşirun, 1415), 1/180.

⁸⁵ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsaf*, 1/171.

⁸⁶ Sâlimî, *Şerhu Tal'atu's-Şems*, 1405, 2/51.

⁸⁷ Ettafeyyîş, *Camîu's-Şimâl*, 422.

Garib haber ise lügatte; kimsesiz, yabancı, vatanından uzakta kalmış kimse demektir.⁸⁸ Hadis ilminde ise, hangi tabakadan olursa olsun tek kişinin rivâyeti olarak anlaşılır. Ferd-i nisbinin öteki adıdır. Tek kişinin rivâyeti olduğu ve başkasının rivâyetine benzemediği veya râvinin rivâyetiyle diğer râvilere aykırı olarak yapmış olduğu rivâyetler garib ismini almıştır.⁸⁹

Vercelânî, garip haberin kabul edilmesini bazı şartlara bağlamıştır. Ona göre, “Hadisi aktaran râvinin yazdıklarında, söylediklerinde ve yaptıklarında sadık olup iyiliğe taraf olması ve Hz. Peygamber’den geldiği bilinen haberleri kabul etmesi gerekir.”⁹⁰ Ettafeyyiş, “Garip haberi, hadis şeyhi hakkında düşünüldüğünde, şeyhin hadisini alışılmış âdetinin dışında rivâyet etmesi”⁹¹ olarak tarif etmektedir. Ettafeyyiş’in Yahya b. Ebûbekir’den (ö.893/1488) aktardığına göre, “Garip haber, sıhhati veya râvisinin adalet yönünden eksik olması” demektir.⁹²

Sâlimî’ye göre garib hadis, râvinin rivâyetiyle infirad etmesi veya rivâyete yaptığı ziyadesiyle tek kalmasıdır. Sâlimî garib hadisi üç kısma ayırır:

1. Garib sahih, tıpkı sahihayndaki garib hadisler gibidir.
2. Garib zayıf; garip hadislerin geneli böyledir.
3. Garib Hasen.⁹³

Burada İbâdî muhaddislerin tarifine bakıldığında bunların ıstılahî anlama bağlı kalarak garib haber tanımını yaptıkları görülmektedir.⁹⁴

2.2. Âhâd Haber’in Hükmü ve Hüccet Oluşu

Âhâd haberin bilgi değeri, kaynağını oluşturan haberin önemine göredir. Bu nedenle haberin değerinin belirlenmesi bilginin kullanımı açısından kaçınılmazdır.⁹⁵ Âhâd haberin amel gerektirip gerektirmediği hakkında farklı iddialar ve tartışmalar yapılmıştır. Buna göre âhâd haberin ilim gerektirmemesi demek, bu haberin zanna dayanmasından, yalan olma veya vehme düşme ihtimalinin bulunmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁶ Mezhepler arasında yapılan tartışmalara bakıldığında âhâd haberin ilim ve amel gerektirip gerektirmediği konusunda farklı görüşler ileri

⁸⁸ Muhammed b. Mükrim b. Ali İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 1/639.

⁸⁹ İbnü’s-Salah, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezurî, *Ulûmu’l-Hadis*, thk. Nureddin İtr (Beyrut: Daru’l-Fikr, 1046), 270; Selahattin Polat, “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 13/375; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözcüğü*, 2. Bs (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 102.

⁹⁰ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/153.

⁹¹ Ettafeyyiş, *Camîu’s-Şimâl*, 419.

⁹² Ettafeyyiş, *Camîu’s-Şimâl*, 419.

⁹³ Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’s-Şems*, 1405, 2/51.

⁹⁴ Kindî, *Ulumu’s-Sünne*, 525.

⁹⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris Şâfiî’, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire, 1358), 369.

⁹⁶ Yunus Apaydın, “Haber-i Vâhîd”, *TDV, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/356.

sürülmüştür. Genel itibarıyla Şâfiî, Hanîfî, Malikî, İbâdî ve Mu'tezile'nin görüşü, âhâd haberlerin yalan ve vehm olma ihtimalinden dolayı ilim gerektirmediği, amel gerektirdiği yönündedir. Bazı Mu'tezilî ve Hâricî görüşlere göre ise âhâd haber ne ilim ve ne de amel gerektirir.⁹⁷ Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve muhaddislerin büyük bir kısmı âhâd haberin sıhhati sabit olunca kesin bilgi ifade ettiğini ve amel gerektirdiğini ifade etmişlerdir.⁹⁸

Mütevâtir derecesine ulaşamayan âhâd haberlerin delil olarak kullanılması asr-ı saadete kadar götürülmektedir. Her ne kadar bu zamanda âhâd haberi terim olarak kullanılmasa da bu haberlerin kullanımı örneklerle hadis kitaplarında yer almıştır.⁹⁹ Buna göre Hz. Peygamber hem ibadetle ilgili hem İslam dininin temel prensiplerinde hem de devlet idaresinde âhâd haber ile bazı uygulamalarda bulunmuştur. Örneğin Hz. Peygamber'in elçilerini ve zekât memurlarını bazı uygulamaları yerine getirmeleri için tek olarak çeşitli beldelere göndermesi ve insanların da tek kişinin yapmış olduğu bu icraatlara uyması,¹⁰⁰ Kible'nin değişmesi hadisesinde Kubâ mescidinde namaz kılmakta olan cemaatin tek kişinin getirdiği haberle yönlerini Kâbe'ye çevirmeleri¹⁰¹ buna örnek olarak verilebilir.

Vercelânî, bir haberin amelde hüccet değeri taşıması için mütevâtir derecesine ulaşma şartını aramaz. Ona göre sıhhati tespit edilmiş olup zan ifade eden ve mütevâtir derecesine çıkmamış âhâd haberle de amel edilebilir.¹⁰² Bunun nedeni de dinin birçok hükmünün âhâd habere dayanmasıdır. Ona göre, âhâd haber kabul edilmezse şeriatın birçok hükmü reddedilmiş olur.¹⁰³

Vercelânî, âhâd haberin amelde hüccet oluşuna Hz. Ömer'in Mecûsîlere karşı nasıl davranılacağına dair sahâbeye sormasıyla Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Peygamber'in onlara 'ehl-i kitap ile nasıl muamele ediyorsanız onlara da aynı muamelede bulunun' dediğini aktarması üzerine Hz. Ömer'in de onlardan cizye alıp kendi dinlerinde özgür bıraktığını aktarmıştır.¹⁰⁴ Vercelânî bu şekilde Hz. Ömer'in sadece bir kişinin bildirmesiyle amel etmesini âhâd haberin dinde hüccet olmasına delil olarak sunmaktadır.¹⁰⁵

⁹⁷ Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Esâsü't-Takdîs*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ (Kâhire: Mektebâtü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, 1986/1406), 215; Ebû Ahmed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zâhirî İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkam*, 1. Bs (Kahire: Daru'l-Hadis, 1404), 1/119.

⁹⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/119.

⁹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 32,43,45.

¹⁰⁰ Hatîb, *el-Kifâye*, 46-47.

¹⁰¹ Buhârî, "Salât", 32.

¹⁰² Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/142.

¹⁰³ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/78-79.

¹⁰⁴ İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, el-Asbahî *el-Muvaţta'*, nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf (Kahire: y.y., 1382/1962) "Kitabu'z-Zekât", Babu Cizye, 1/278, h.no:616.

¹⁰⁵ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/153.

İbâdî âlimleri de Vercelânî gibi âhâd haberin dinde hüccet olacağını kabul etmişlerdir. Buna göre; mütevâtir ve âhâd haber hakkındaki görüşleri Sünnîlerin görüşleriyle neredeyse aynıdır. İbâdîlere göre lafzî mütevâtir hadislerin sayısı oldukça azdır. “Her kim bilerek benim adıma yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın”¹⁰⁶ hadisini mütevâtir haber olarak görmüşlerdir. İbâdîlere göre âhâd haberle amel edilebilir. Hatta bu konuda ümmetin icması olduğunu söylemişlerdir. Ramazan orucuna başlamak için Hz. Peygamber’in bir tek bedevinin sözüyle hüküm vermesi, kible değişikliğinde bir tek sahâbinin haber vermesiyle Kubâ mescidindeki cemaatin Kâbe’ye yönelmeleri, içki yasağında bir kişinin bildirmesiyle sahâbilerin içki içmeyi bırakıp içki kaplarını kırmalarını örnek olarak vermişlerdir.¹⁰⁷

Âhâd haberin amelde hüccet olduğuna dair İbâdîler bazı deliller öne sürmektedirler; İbn Bereke Hz. Ömer’den rivâyet edilen “Bir keresinde insanlar Kubâ mescidinde sabah namazında iken birisi geldi ve onlara Hz. Peygamber’in yönlerini Kâbe’ye dönmelerini emrettiğini söyledi ve onlar da döndüler.”¹⁰⁸ rivâyetini sunar. İbn Bereke, bu hadisin âhâd haberin amelde hüccet oluşuna delil olabileceğini savunmaktadır.¹⁰⁹

Âhâd haberin kabul edilebilmesi için râvilerinin sika ve ehl-i adalet olmaları gerekir.¹¹⁰ Abdullah el-Fezârî (ö.190/806), “Âhâd haber dinde hüccettir ve bunun pek çok delili vardır. Çünkü dinin sahibi birçok emir ve nehyi gerek asıllarda ve gerekse fer’lerde olsun âhâd haber ile bildirmiştir. Asıllara örnek olarak Allah’ın peygamber olarak bir kişi göndermesi ve insanlara onun vasıtasıyla emir ve nehiylerini aktararak kendisine nasıl ibadet edilmesi gerektiğini öğretmesidir. Bu şekilde insanların Allah’ın emir ve nehiylerini yerine getirmeleri için herhangi bir özürleri kalmaz. Eğer âhâd haberin hüccet değeri olmasaydı o zaman Allah’ın dini de kaim olmazdı. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in fiillerinde de bunu görebilmekteyiz.”¹¹¹ demektedir.

Hz. Peygamber bir tek insanı elçisi olarak uzak yerlere gönderip onunla emir ve nehiylerini insanlara bildiriyordu. Fer’i meselelerde ise ümmetin kendilerine bir yönetici seçmeleri, bir kişinin fetvasıyla amel edilmesi, bir kişinin mahkemede kadı olarak hüküm vermesi, bu şekilde birçok alanda bir kişinin icraatıyla işlerin gerçekleşmesi dinde de âhâd haberin hüccet olduğuna delildir.

¹⁰⁶ Rebi’ b. Habib, *el-Cami’*, h.no:738; Müslim, “Mukaddime” 2; Ahmet Özdemir, *İbâdîyye’nin Ana Hadis Kaynağı Rebi’b. Habîb’in Müsnedi*, 1. Bs (Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, 2018), 118.

¹⁰⁷ Mâlik b. Enes, “el Eşribe”, 13; Özdemir, *Rebi’ b. Habîb’in Müsnedi*, 189.

¹⁰⁸ Mâlik, “Kible”, 6; Buhârî, “Salat”, 32; Müslim, “Mesâcid”, 13,14; Kindî, *Ulumu’s-Sünne*, 515.

¹⁰⁹ İbn Bereke, *Kitabu’l-Cami’*, 1/489.

¹¹⁰ Ebû Câbir Muhammed b. Ca’fer el-Ezkevî İbn Ca’fer, *Cami’ İbn Ca’fer (Camiu’l-Ahkâm)* (Uman Sultanlığı: Mektebetu Şeyh Ahmed b. Nasır es-Seyfî, Nezvî, t.y.), 2/47.

¹¹¹ Abdullah b. Zeyd Fezârî, *Mesailü Mustavetü, Mektebetü Şeyh Salim b. Ya’kûb* (Gayzan, Cerbe, Tunus, t.y.), 18-20.

*“Ey iman edenler! Eğer fasık birisi size haber getirecek olursa onu iyice araştırın”*¹¹² ayetinden âhâd haberin kabul edilebilmesi için haberi getiren kişinin fasık olmaması gerektiğini anlamaktayız.¹¹³

Şemmâhî ve Amr et-Telâtî, âhâd haberin ilim ifade etmediği ve akaid meselelerinde hüccet olmadığına dair Kur’ân’dan deliller getirirler: *“Hakkında ilim sahibi olmadığına peşine düşme”*,¹¹⁴ *“Onlar ancak zanna tâbî olurlar.”*¹¹⁵ Bunlar bu ayetlerden yola çıkarak Allah’ın vahdaniyeti, tenzihi ve onunla alakalı durumlarda ‘âhâd haber hüccet olamaz. Çünkü âhâd haber zan ifade eder.’¹¹⁶ demişlerdir. Bunun gibi Vercelânî de, âhâd haberi akâid ile ilgili meselelerde hüccet olarak kabul etmez. Çünkü âhâd haber amel gerektirir, fakat ilim gerektirmez.¹¹⁷

Âhâd haberin delil olabileceğini savunan âlimler, kanıtlar ortaya koyarak işte iman buradadır diyerek dil ile ikrar edip şehadet getirenin rivâyetinin de makbul olacağını kabul etmişlerdir. Bunlara göre kişinin ikrar ve şehadeti ile dini ve imanı sabit olur. Bundan da anlaşılacağı gibi dili ile şehadet getiren kimsenin verdiği haber din ve ahkâmda ilim ve ameli mucip kılar demişlerdir. Bu görüşlerine delil olarak da Allah’ın Kur’ân’da şöyle buyurduğunu aktarmaktadırlar; *“Bununla beraber müminlerin hepsinin topyekûn savaşa katılmaları uygun değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”*¹¹⁸ Vercelânî, bu görüş sahiplerinin bu ayete dayanarak geriye kalan az sayıdaki insanın duyup müşahade ettiği ilmin savaştan dönenlerce makbul olmasının mütevâtir derecesine ulaşmamış bir haberin de hüccet olacağına delil kabul ettiklerini söylemektedir.¹¹⁹

Vercelânî, âhad haberin amelde hüccet olacağını ama itikâdî konularda hüccet olmayacağını savunanlardandır. İbâdî âlimlerinin de bu konuda Vercelânî ile aynı görüşte oldukları görülmektedir. Vercelânîye göre âhad haber sahih olduktan sonra amelî konularda kendisiyle amel edilir.

2.3. Âhâd Haberinin Kabul Edilme Şartları

Âhâd haberin kabul edilmesiyle ilgili olarak Vercelânî, ilk olarak ayetten delil getirerek, *“Ey iman edenler! Size fasık biri haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın”*¹²⁰ ve *“Hiç mümin fasık gibi olur mu? Bunlar (elbette) eşit*

¹¹² el-Hucurât, 49/6.

¹¹³ Fezârî, *Mesailü Mustavetü, Mektebetü Şeyh Salim b. Ya’kûb*, 18-20.

¹¹⁴ el-İsrâ, 17/36.

¹¹⁵ el-En’âm, 6/116.

¹¹⁶ Şemmâhî, *Muhtasarü’l’Adl*, 440-442; Telâtî, *Ref’u’t-Terâhî*, 190-191; 519.

¹¹⁷ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/153, 154; Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’s-Şems*, 1405, 2/15-20.

¹¹⁸ et-Tevbe, 9/122.

¹¹⁹ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/152.

¹²⁰ el-Hucurât, 49/6.

olmazlar”¹²¹ ayetlerini zikrederek âdalet sahibi bir Müslümanın verdiği haberi reddeden kişinin, bunu şahitliği kabul olmayan bi fâsık ile aynı kefeye koymuş olacağını söylemiştir. Hâlbuki âdalet sahibi bir müminin şahitliği makbûldür. Vercelânî’ye göre âhâd haberi getiren râvinin âlim olması, tanınan, getirdiği delillerde şüphe bulunmayıp görüşleri kabul edilen birisi olması, şeriat gibi temel bir meselede getirdiği haberin iyice araştırılıp tetkik edilmesi ve haberin sahih bir isnad ile gelmiş olması durumunda kabul olunacağını belirtmiştir.¹²²

2.3.1. Râvi Sayısı

Burada âhâd haberin râvi sayısı hakkında bilgi verilecektir. Bir haberin âhâd haber sayılabilmesi için kaç râvi tarafından rivâyet edilmesi gerektiği hakkında değerlendirme yapılacaktır. Bu konuda değerlendirmede bulunan Vercelânî, burada tam bir ittifaktan söz edilemediğini belirtmiştir. Burada haberin âhâd sayılabilmesi için bir taife tarafından rivâyet edilmesi gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Bir fırka en az üç kişiden oluşur. Bir taife ise en az iki fırkadan oluşur. Yani haberin en az altı kişi tarafından rivâyet edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Başka bir görüşe göre ise cem’ yani çoğul isimler iki kişi ile olur. Buna göre iki râvi tarafından nakledilenler âhâd haber sayılır. Âhâd haberi bir taifenin haberi olarak kabul edenlere göre Kur’ân’da taife kavramından sadece bir kişiden gelen haberler anlaşılmaz. Taifenin verdiği haberin sahih kabul edilmesi için bunların dinde fâkih olmaları gerekir. İkinci şart da içinde yaşadıkları kavimlerini uyarmaları gerekir. Ancak bu şekildeki taifenin haberi kabul edilebilir, demişlerdir.¹²³

Buna göre Vercelânî, Hz. Peygamber’in Zülyedeyn’in haberini cemaatin haberine mukabil reddetmesini, bir haberin ancak bir cemaat tarafından rivâyet edilmesi durumunda kabul edilmesine delil saymıştır. O, bir görüşe göre cemaat iki kişidir demiştir. O, bunun kendi -yani İbâdîlerin görüşü- olduğunu söylemektedir. Her ne kadar Zülyedeyn meçhul birisi olsa da cemaatin haberi kabul edilir, tek kişinin haberi ise reddedilir. Aynı şekilde Hz. Osman’ın rivâyetinde; “Ben, Allah’ın Resulü’nden hükmün reddi için izin istedim. Bana izin verdi. Hz. Ömer ve Hz. Ebûbekir kendisiyle beraber başka şahit isteyince o da bulamadı.”¹²⁴ bütün bu zikretmiş olduğumuz rivâyetler bize âhâd haberin kabulü için gerekli şartları açıklamaktadır. Bunlar da râvinin adalet ve zapt sıfatlarına sahip olması, rivâyet etmiş olduğu hadisle amel etmesi, haberin tasdikine kitabet, ihbar veya emirlerin bulunması, hadisin varid olduğu bölge tarafından kabul edilmesi ve râvisinin fâkih olması¹²⁵ gibi şartlar da gerekmektedir.

¹²¹ es-Secde, 32/18.

¹²² Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/171.

¹²³ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/152.

¹²⁴ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/154.

¹²⁵ Vercelânî, *el’Adl ve’l-İnsâf*, 1/154.

Vercelânî'ye göre, âhâd haberi tek kişinin rivâyeti olarak kabul edenlere göre, Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebeli Yemen'e vali olarak gönderirken onun Kur'ân ve Sünnetin uygulayıcısı olarak tek kişi olmasına rağmen verdiği cevabı tasvip etmesi âhâd haberin tek kişi ile de dinde delil olduğunu göstermektedir.¹²⁶ Ümmet bu hadisi, râvisinin Muğire b. Şu'be'nin kardeşinin oğlu olmasına ve kendisi de meçhul birisi olmasına rağmen kabul etmekte ve ondan istifade etmektedir. Bu hadis aynı zamanda Ebû Davud'un (ö.275/889) *Sünen'*inde de sahih olarak geçmektedir.¹²⁷

Vercelânî, bir kişinin rivâyetiyle gelen âhâd haber ile amel edildiğine dair Hz. Ömer'in başka uygulamalarından da örnekler vermektedir. Buna göre Hz. Ömer; *"Her kim Hz. Peygamber'den bir hadisi yemin ederek bana rivâyet ederse, onu doğrularım"* demiştir. Burada Hz. Ömer bir rivâyetin kabulü için bir kişinin yeminini yeterli görmüştür.¹²⁸ Vercelânî'nin konu ile ilgili verdiği örneklerden de anlaşılacağı gibi o, genel olarak kabul görmüş rivâyetlerle bunu delillendirerek adil ve sika olması koşuluyla tek kişinin rivâyetini kabul etmektedir.

2.3.2. Haberin Hükümünün Zahir Olması

Vercelânî, haberin sened zincirinin sağlam olması şartıyla zahir anlam ifade etmesi yani hadis konusunun nesnel olması durumunda kendisiyle ilim ve amelin vacip olacağını söylemiştir. Ona göre bazı muhaddisler, *"Zahir olan âhâd haber ile amel vacip olur, batın olanıyla da amel vacip olmaz"* demişlerdir. Bu görüşlerine delil olarak şu ayeti getirmektedirler: *"Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduğunu öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin."*¹²⁹ bu ayetin manasına göre kadınların imanı zâhirî olarak bilinir, bâtınî olarak ise bilinmez. Nitekim Allah da Kur'ân'da bunlar hakkında, *"Allah, bunların imanını daha iyi bilir."*¹³⁰ demektedir. Burada kastedilen mana, gerçek anlamda iman edip etmediklerini ancak Allah'ın bildiğidir. Biz ise zahirde onların beyanlarını esas alıp buna göre hüküm veririz, dediklerini aktarmaktadır.¹³¹

2.3.3. Râvinin Fakih Olması

Vercelânî'ye göre âhâd haberi kabul edilen kişilerin sahâbe ve tâbiûnun fakihlerinden olmaları gerekir.¹³² Buna örnek olarak "Ömer b. Hattab hutbe okurken cenin hakkında Hz. Peygamberden bir şey hatırlayan var mı dedi. Cemaatin arasından Haml b. Malik kalktı ve dedi ki

¹²⁶ Bk. Tirmizî, "Ahkâm", 3.

¹²⁷ Ebû Davud, "Akziye", 11.

¹²⁸ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/153.

¹²⁹ el-Mümtehhine, 60/10.

¹³⁰ el-Mümtehhine, 60/10.

¹³¹ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/152.

¹³² Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/153.

ben iki cariye arasındaydım. Biri diğerine makas ile vurdu ve vurulan bu darbe neticesinde düşük yaptı. Hz. Peygamber bunlar hakkında bir Gurre ile hükmetti. Yani bir köle veya cariyeyi kendisine ölü doğan cenine mukabil diyet olarak verilmesine hükmetmiştir.”¹³³ Bunun üzerine Hz. Ömer eğer bunu senden işitmiş olmasaydım başka türlü hükmederdim demiştir. Burada gene Hz. Ömer’in Dehhâk’ın (ö. 11/632) rivâyetini kabul etmesidir. Şöyle ki; Hz. Ömer, “Diyet akilenindir.” Kadın kocasının diyetine varis olamaz.” derdi. Nihayet Dehhâk b. Süfyân kendisine Eşyem ed-Dibabî’nin karısına kocasının diyetinden miras payı vermem için Allah’ın Resulü bana mektup yazmıştır.” Dedi. Hz. Ömer de onun bu rivâyetini kabul edip kendi görüşünden dönmüştür.¹³⁴ Bu durum bize göstermektedir ki Hz. Ömer âhâd haberi kabul ederek kendi görüşünden vaz geçmesi bize âhâd haberin makbuliyetine bir örnektir. Yine Hz. Ömer’in Mecusiler hakkında sahâbiye sorması üzerine Abdurrahman b. Avf’ın ben şahadet ederim Hz. Peygamberin onlara ehl-i kitap gibi muamele edilmesini emrettiğini işittim demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer onlardan cizye alarak kendi dinlerinde kalmalarına müsaade etmiştir. Yine Hz. Aişe validemizin “Erkek kadının sünnet mahali kadının fercine girmesiyle guslün vacip olacağını”¹³⁵ beyan etmişlerdir. Yukarıda zikredilen rivâyetler râvinin fakih olması durumunda başka bir Râviye ihtiyaç duyulmamıştır.

Râvinin fakih olmaması durumunda ise, ancak başka bir râvinin kendisini desteklemesiyle kabul edilmiştir. Örneğin Hz. Ebûbekir, Muğire b. Şu’be’nin ninenin mirası hakkında rivâyet etmiş olduğu haberi reddetmiş ve ancak Muhammed b. Mesleme’nin onu desteklemesiyle rivâyetini kabul etmiştir. Yine Ebû Sinan’ın Beru’ bint Vâşık (بروع بنت واشق) hadisesi hakkında “*Topuğuna bevl eden bir bedevîden dinimizi öğrenecek değiliz*”¹³⁶ diyerek reddetmiştir. Hz. Ömer, Fatıma bint Kays’ın kocası tarafından boşanıp kendisine nafaka verilmemesinin haberini; “*Biz ne Allah’ın kitabını ne de Peygamber’inin sünnetini ne dediğini bilmeyen bir kadının sözüne bakıp terk edecek değiliz.*” diyerek reddetmiştir.¹³⁷ Buna göre Berru’ bint Vaşık fâkih olmadığından dolayı rivâyetine ihtiyat ile yaklaşmıştır.

Aynı şekilde Ebû Musa el-Eş’arî, Hz. Ömer’in evine gelip üç defa kapıyı çalıp, kapı açılmayınca gitmiş ve daha sonra Hz. Ömer’in ona neden beklemeyip gittiğini sorması üzerine o, Hz. Peygamber’in sünnetinin bu şekilde olduğunu haber vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, bu rivâyeti ancak Ebû Saîd el-Hudrî’nin de bu şekilde olduğuna şahadet etmesiyle rivâyeti kabul

¹³³ Ebu Davud, "Diyât" 19.

¹³⁴ Tirmizi, "Feraiz", 18.

¹³⁵ Müslim, "Taharet", 769.

¹³⁶ Müslim, "Talâk", 1.

¹³⁷ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/154.

etmiştir.¹³⁸ Dolayısıyla hem Hz. Ebûbekir hem de Hz. Ömer rivâyetleri tahkik etmekteydiler. Bunun nedeni ise bu haberleri getiren kişilerin fâkih olarak görülmemesi idi.¹³⁹

2.3.4. Râvinin Âdil ve Mürüvvet Sahibi Olması

Haberi kabul edilmesi gereken âdil râvinin, adaletinin ve mürüvvetinin sakıt olmayıp zahir olması gerekir. Zahirde mürüvvet ve adaleti sabit olanın haberi kabul edilir. Kişinin zahir anlamda adaleti ise hak dine bağlı olup, konuşma ve yeminlerinde dürüst olması, vera sahibi olup bid'at taraftarı olmaması ile anlaşılır. Kişinin şer'i anlamda şehadetinin kabul edilebilmesi için ise, dini inancının kendisine yön verip emanetinin sahih olması gerekir. İslam dininin başlangıcında insanların diyaneti bozulup emanetleri karışmadan önce Müslüman oldukları bilinenler âdil kabul edilirdi.¹⁴⁰

Dolayısıyla bunlar emin kişiler olarak kabul edilirdiler. Bu konuda Hz. Ömer; 'yalancı şahitlik edenler ile velayet ve nesepleri şüpheli olanlar hariç bütün Müslümanlar âdildir' demektedir. Asıl kural bu olmakla beraber Hz. Ömer zamanında insanlara olan güven azalıp hıyanet yaygınlaşınca kişileri tezkiye eden birtakım insanlar ortaya çıkmıştır. Fitne olayları başlayıp insanlar bunun içine düştüğünde ahit ve emanet bozulmaya başlamıştır. Bunun üzerine gelen rivâyet karşısında durup araştırma yapmak gereği duyulmaya başlanmıştır. Bilinen kişilerin haberi alınır, bilinmeyenlerin haberi bırakılırdı.¹⁴¹

Bu konu ile ilgili şöyle bir rivâyet de zikredilmektedir: Hz. Peygamber'in, Abdullah b. Amr b. el-As'a *"İnsanların ahid ve emanetinin bozulacağı zaman ne yaparsın?"* diye sorması üzerine, onun da Hz. Peygamber'e *"Bu konuda bize ne emredersin ya Resulullah?"* diye karşılık vermesiyle Hz. Peygamber'in, kendisine *"Tanıdıklarının haberini alır, tanımadıklarını da terkedersin" diye karşılık vermiştir.*¹⁴² burada asi olan kişi hakkı işittiğinde ilgisiz kalır. Fiili veya sözlü olarak buna uymaz ve Müslümanların benimsemediği bir yolda amel eder. Günahkârları arkadaş edinir ve haramları işler. Bununla beraber Müslüman olduğunu iddia eder ve Müslüman gibi konuşur. Dindarlığın bu şekilde olduğunu iddia eder. Gerçek dindarlar ise bilerek ve isteyerek İslamiyet'in emirlerine göre hareket edenlerdir.¹⁴³ Vercelânî burada râvinin adalet ve mürüvvetiyle tanınan biri olması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre hakkında bilgi sahibi olunmayan bir râvinin rivâyeti alınmamalıdır.

¹³⁸ Buhârî, "İsti'zan", 13; Müslim, "Edep", 33-37; Ebû Davud, "Edep", 127,130.

¹³⁹ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/154.

¹⁴⁰ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/173.

¹⁴¹ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/155.

¹⁴² İbn Mâce, "Fiten", 10; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985), 2/220,221.

¹⁴³ Vercelânî, *el'Adl ve'l-İnsâf*, 1/155.

Sonuç

İslam dininin Kur'ân'dan sonra ikinci kaynağı olarak kabul edilen hadisler, literatürde bazı sınıflandırmalara tâbî tutulmuştur. Bu sınıflandırmalar İslam dininde zamanla ortaya çıkan mezheplerce ve benimsemiş oldukları mezhebî sistemlerine göre bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Bu makalede İslam tarihinde Sıffin Savaşı olarak bilinen Müslümanlar arasında çıkan olaylar neticesinde ortaya çıkan ilk fırkalardan olan Hâricîyye mezhebinin günümüze kadar ulaşabilmiş tek fırkası olarak kabul edilen İbâdîlerin râvi sayısına göre hadisleri nasıl sınıflandırdığı ve bunlara verdikleri değer işlenmeye çalışıldı.

Çalışma önemli bir İbâdî âlimi olan Vercelânî özelinden işlenmeye gayret edildi. Bununla beraber konunun daha iyi anlaşılması için diğer İbâdî âlimlerle yer yer Sünnî görüşler de verilmeye çalışıldı. Buna göre İbâdîlerin genel itibarıyla Sünnîlere yakın fikirde oldukları görüldü.

Vercelânî ve dolayısıyla İbâdîler hadisleri râvi sayısına göre mütevâtir ve âhâd olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. Vercelânî mütevâtir haberi biraz daha tafsillendirerek ahhârî, ahhâlî, megâzî ve ahhâlî ve akvâlî olarak dört kısma ayırmaktadır. Ona göre bir haberin mütevâtir sayılabilmesi için râvilerinin akıl baliğ olup rivâyetlerinin müşahedeye dayanması, yalan ve hata üzere birleşmeleri imkânsız olan bir topluluk tarafından rivâyet edilmiş olması, her tabakadaki râvi sayısının bu sayıdan aşağı düşmemesi ve haber veren bakımından bilginin kesinlik ifade etmesi gerekmektedir. Haber bu şartlardan herhangi birini kaybetmekle âhâd haber olur.

Vercelânî haberin mütevâtir olmasını sağlayan râvi sayısını rivâyetinde hata ve yalan olma ihtimalini ortadan kaldıran sayı olarak kabul etmektedir. Ona göre bu râvi sayısı çok olabileceği gibi az da olabilir. Rivâyetin hata ve yalan olma ihtimalini iki râvi ile de sağlanabiliyorsa bu haber mütevâtir kabul etmektedir. Onun bu konudaki düşüncesi kendine hastır. Çünkü literatürde iki kişinin rivâyeti âhâd haberdur. O ise mütevâtir haber şartını sağlayan râvi sayısına çoklukta değil de daha çok bir haberin yanlış ve yalan olma ihtimalini ortadan kaldıran sayı nazarıyla baktığı anlaşılmaktadır. Ona göre Mütevâtir haber kesin bilgi olduğundan zorunluluk oluşturur ve haber imanî ve amelî konularda hüccet değer, taşır.

Âhâd ise mütevâtir olma şartlarını taşımayan haberlerdir. Bu haber çeşidi de taşıdığı özelliklere göre bazı bölümlere ayrılmıştır. Buna göre mütevâtir haber şartlarında biraz aşağı olan haberlere müstefîz haber denilirken aziz haber ise sened zinciri bakımından daha önce garib hadisin başka varyantlarının da bulunmasıyla güçlenerek aziz seviyesine çıkmasıdır. Bir başka tanıma göre iki veya üç râvi tarafından rivâyet edilen hadisler olarak tanımlanmaktadır. Vercelânî ise burada konu ile ilgili olarak adalet sahibi bir müminin haberi kabul edilmediği takdirde fasıkla bir tutulacağından böyle bir haberin kabulünün gerektiğini vurgular. Ona göre bu haberin kabul

görmesi için birtakım şartları ihtiva etmesi gerekmektedir. Buna göre haberin râvisinin âlim olması, tanınan ve kabul görmüş olması, getirdiği delillerde şüphe bulunmayıp, görüşleri kabul edilen birisi olması halinde temel meselelerde getirdiği haberin iyice araştırılıp tetkik edilip sahih bir isnad ile gelmiş olmasını şart koşar.

Garib haber ise tek kişinin rivâyetiyle gelen haberlerdir. Vercelânî'ye göre bu haberin kabul görebilmesi için hadisi aktaran râvinin yazdıklarında, söylediklerinde ve yaptıklarında sadık olup iyiliğe taraf olması ve Hz. Peygamber'den geldiği bilinen haberleri kabul etmesi gerekir.

Vercelânî'nin âhâd haberin kabul edilebilme şartlarını şöylece sıralamak mümkündür:

1. Râvinin adalet ve zapt sıfatlarına sahip olması
2. Râvinin rivâyet etmiş olduğu hadislerle amel etmesi
3. Haberin tasdikine kitabet, ihbar veya emirlerin bulunması
4. Hadisin varid olduğu bölge tarafından kabul edilmesi ve
5. Hadis râvisinin fâkih olması

Buna göre râvisi sika, adalet ve mürüvvet sahibi olan bir râvinin rivâyeti kabul edilir. Ayrıca Vercelânî dinî birçok hükmün âhâd habere dayanması, Hz. Peygamber ve sahâbenin uygulamalarından örnekler vererek bu haber çeşidinin dinde hüccet olduğunu söylemiştir.

Kaynakça / References

- Aba, Veli. *Hatîb el-Bağdâdî'nin Hadîs Usûlü Anlayışı*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2013.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Âmidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Ali. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. Thk. İbrahim el-Acûz. Beyrut, 1985.
- Apaydın, Yunus. "Haber-i Vâhid". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 01 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haber-i-vahid>.
- Bârûnî, Ebû Rebi' Süleyman. *Muhtasârü Tarihi'l-İbâdiyye*. Mektebetü's-Şamile el-İbâdiyye, t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi 'u's-şahîh*. Nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 2. Bs, 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cerbî, Said b. Ali. *Fetava ve Ecvibetü Fıkhiyye*. Cezayir: Mektebetü Ervan, t.y.
- Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-Usul*. Thk. 'Acil Câsim en-Neşemî. Kuveyt, 1414.
- Custers, Martin H. Bibliyografya el-ibâdiyye. Trc. Muhaymid Umâdî ve Hatice Kerir. 'Umân Sultanlığı: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûnu'd-Dîniyye, 2012.
- Demirci, Kadir. *İbâdiyye'nin Hadise Bakışı*. 1. Bs. Ankara: Gece Akademi, 2019.

- Durmuş, İsmail. "Mühelhil b. Rebîa". *Tdv İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 19 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhelhil-b-rebia>.
- Ertürk, Mustafa. "Haber-i Vâhid". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 01 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haber-i-vahid>.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf. *Kitabu Camiu's-Şimâl fi Hadis-i Hatemi'r-Rasul*. Muskit, Saltanatu Uman: Matbaatu's-Şarkıyye, Matruh, Neşr Vizâretu't-Turasi'l-Kavmî ve's-Sekafetu, 1412.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf. *Vefau'd-Damane bi Edâi'l-Emâneti fi Fenni'l-Hadis*, 2. Bs. Uman Sultanlığı: Matbaatu Uman ve Mektebetuha, el-Karm, Muskit, Neşr Vizâretu't-Turasi'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1409.
- Ezdî, el-Basrî Râbi' b. Habib el- - Muhammed İdris, Aşur b. Yusuf. *el-Câmiu's-Sahîh Müsnedu'l-İmam er-Rebi'b. Habîb*. 1. Bs. , Beyrut: Daru'l-Hikme, 1415.
- Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Esâsü't-Takdîs*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ, Kâhire: Mektebâtü'l-Külliyyâtî'l-Ezheriyye, 1986/1406.
- Fayzî, Enver b. Amâre Ahmed. *Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim el-Vercelânî ve Devruhu fi Fikri İbâdiyye*. Cezayir: Camiâtu's-Şehid Hamehu li-Hader, 2018.
- Fezârî, Abdullah b. Zeyd. *Mesailü Mustavetü, Mektebetü Şeyh Salim b. Ya'kûb*. Gayzan, Cerbe, Tunus, t.y.
- Ebû Rebi' Süleyman Bârûnî, *Muhtasâru Tarihi'l-İbâdiyye* (Mektebetu's-Şamile el-İbâdiyye, t.y.), 36; Fıglalı, Ethem Ruhi, *İbâdiyye'nin Doğuşu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kamusu'l-Muhit*. Beyrut, Lübnan: Daru'l-Ma'rifet, t.y.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*. Thk. Abdusselam Abduşşafi. 1. Bs. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413.
- Halîfât, 'İvaz Muhammed, *el-Usûlu't-Târihiyye li'l-Firkati'l-İbâdiyye*, Vizâretu'Turâsi'l-Kavmî, 3. Bzskı, 'Umân Sultanlığı, 1994.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sabit. *el-Kifâye fi Ulûmi'r-Rivaye*. Thk. Thk. Ebu Abdullah es-Surkî, İbrahim Hamdi el-Medenî. Medinetü'l-Munevvere: Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.
- Hâtib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit - Ebû Abdirrahmân Âdil b. Yûsuf el-Garâzî. *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih*. 3. Bs. Suudi Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1421.
- Horasanî, Ebû Ganim Beşir b. Ganim. *Müdevvenetu's-Suğra*. Kahire Mısır: Emun Liteclidi ve't-Tebaat Neşr Vizâretu't-Turasi'l-Kavmî, ve's-Sekafe, 1404.
- İbn Bereke, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitabu't-Teâruf*. Uman Sultanlığı: Neşr Vizâretu't-Turasi'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1404.

- İbn Bereke, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed el-Behlevî es-Suleymî. *Kitabü'l-Camî'*. Thk. İsa Yahya el-Barûnî. Umân Sultanlığı: Matbaatu's-Şarkıyyete ve Mektebetiha, Metruh, Vizâretu't-Turâsî'l-Kavmî, 1998.
- İbn Ca'fer, Ebû Câbir Muhammed b. Ca'fer el-Ezkevî. *Cami' İbn Ca'fer (Camîu'l-Ahkâm)*. Uman Sultanlığı: Mektebetu Şeyh Ahmed b. Nasır es-Seyfî, Nezvî, t.y.
- İbn Hâcer, Ebü'l-Fazl Şehâbeddîn b. Hâcer Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*. Beyrut.: Matbuatu Dimnu Sebilu's-Selâm, Daru İhyau't-Turas, t.y.
- İbn Hâcer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer Ahmed b. Ali Askalânî. *Nüzhetü'n-Nazar, fi Tavdihi Nuhbeti'l-Fiker*. Thk. Abdullah b. Dayfullah, Matbaatu Sefîr. Riyad: Matbaatu Sefîr, 1422.
- İbn Hâcer, Hâfız Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hâcer el-Askalânî - Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434.
- İbn Hazm, Ebû Ahmed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zâhirî. *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkam*. 1. Bs. Kahire: Daru'l-Hadis, 1404.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebü'l-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târih*. Beyrut, 1385.
- İbnü's-Salah, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezurî. *Ulûmu'l-Hadis*. Thk. Nureddin Itr. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1046.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. Nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: y.y., 1382/1962.
- Kâ'bî, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî. *Kitâbu'l-Makâlât ve Ma'ahu 'Uyûnu'l-Mesâil ve'l-Cevâbât*. Thk. Hüseyin Hansu ve diğerleri. Amman, 2018.
- Kapar, Mehmet Ali. "Eyyâmü'l-Arab". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 19 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyamul-arab>.
- Kâsimî, Naibî Cemaluddin b. Muhammed. *Kavâidu't-Tahdis*. 1. Bs. Beyrut: Kitabu'l-İlmiyye, 1399.
- Kaya, Mehmed Sıddık. *İbâdî Usûlcülerin Hadis ve Sünnete Yaklaşımı (Vercelânî Örneği)*. Şırnak Üniversitesi, t.y.
- Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer. *Nazmu'l-Mütenâsir fi'l-Hadisi'l-Mütevatir*. Thk. Şerif Hicaz. Mısır: Daru'l-Kutubî's-Selefiyye, t.y.
- Kidmî, Naibî, Ebu Said Muhammed b. Said. *el-Mu'teber*. Uman Sultanlığı: Daru'l-Ceridetü Uman li's-Sihafeti ve'n-Neşr, Neşru Vizaratu't-Turasil-Kavmî ve's-Sekafe, 1984.
- Kindî, Ahmed b. Yahya b. Ahmed el-Kindî. *Ulumu's-Sünne İnde'l-İbâdîyye*. Cami'atu'z-Zeytuniyye, Vizaratu't-Ta'limu'l-İlim, el-Me'hedü A'la li Usuli'l-Hadis, 2005.

- Kindî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Süleyman es-Semdî, en-Nezvî. *Beyânî's-Şuru'l-Camiü' li'l-Usûl ve'l-Furu'*, *el-Meraciâtü ve't-Tashih*. Thk. Sâlim b. Hamd el-Hârisî. Saltanatu Uman: Matbaatu Uman ve Mektebetuha, 1404.
- Melşutî, Tebğûrîn b. Davud b. İsa. *el-Edilletü ve'l-Beyan*. Saltanatu Uman: Dimnu Mecmu', Mektebetu's-Sâlimî, Bedye, t.y.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kureyşî en-Nisâbûrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul, 1981.
- Nâmî, Amr Halîfe. *Dirâsât âni'l-İbâdiyye*. 2. Bs. Tunus: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 2012.
- Özdemir, Ahmet. *Hâricî/İbâdî Gelenekte Hadis Şerhçiliği*. 1. Bs. Ankara: Ankara İlahiyat, 2021.
- Özdemir, Ahmet. *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebî'b. Habîb'in Müsnedi*. 1. Bs. Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, 2018.
- Özdemir Ahmet, Hâricî-İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri, Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710 Haziran / June 2020, 14: 197-227.
- Özdemir Ahmet, İbâdiyye'nin Erken Dönem Hadis Kaynakları, Hitit üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019/2, Cilt: 18, Sayı: 36.
- Özdemir Ahmet, Ahad Haberin Reddedildiği Durumlar,-Ebû İshâk eş-Şirâzî (ö.476/1084) Örneği, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Say : 23, Aral k 2019.
- Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hüseyin. *Usûlü'l-Pezdevî (Kenzü'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl)*. İstanbul, 1307.
- Polat, Selahattin. "Garîb". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 25 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/garib--hadis>.
- Râzî, Muhammed b. Bekir b. Abdulkadir. *Muhtaru's-Sihâh*. Thk. Mahmud Hatır. Beyrut: Mektebetü lübnan Naşirun, 1415.
- Saklan, Bilal. *Mütevâtir Hadisler ve Meseleleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İlahiyat Ana Bilim Dalı, 1986.
- Sâlimî, Abdullah b. Humeyyid Nureddin. *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîh*. 3 Cilt. Mısır: Matbaatu'l-Ezhâr el-Bâruniyye, 1326.
- Sâlimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Hamid. *Şerhu Tal'atu's-Şems*. 2. Bs. Matrah, Saltanatu Uman, Vizâratu't-Turâsi'l-Kavmi ve's-Sekafe: Matbaatu's-Şarkıyye, 1405.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdırrahmân b. Muhammed - Ali Hüseyin Ali. *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti'l Hadîs li'l-Irakî*. Mısır: Mektebetü'l-Sünne, 2003.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. Kahire: Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, 1954.
- Siyâbî, Halfan b. Cemil. *Fusulü'l-Usûl*. Saltanatu Uman: Vizâretu't-Turâsi'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1402.
- Subhî, Salih. *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*. Trc. Yaşar Kandemir. 6. Bs. İstanbul: İfav yayınları, 1997.

- Sûfî, Ebû Amr Osman b. Halife. *Kitabu's-Sualat*. Ğardaye, Cezair: Cem'iyetü ebi İshak, t.y.
- Süyûtî, Celaluddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr. *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*. 2. Bs. Ankara, 1960.
- Şâfiî', Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. *er-Risâle*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire, 1358.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî. *el-Milel ve'n-Nihâl*. Beyrut: Daru'l-Maarif, 1413.
- Şemmâhî, Ebü'l-Abbâs Bedrüddîn Ahmed b. Saîd b. Abdilvâhid. *Şerhu Muhtasaru'l-Adl ve'l-İnsaf*. t.y.
- Tarık Sâsî Şeybânî, *el-İbâdiyye Usûluhâ ve A'lâmuhatâ*, Matbaatu'l-Ma'ârifî'l-Cedide, Ribat/Meğrib 2014.
- Telâtî, Ebû Hafs Amr b. Ramazan el-Cerbî. *Ref'u't-Terâhî, Şerhu Muhtasaru's-Şemmahî*. Gardaye, Cezâyir: Mektebetü'l-Hac Said Muhammed, t.y.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözcüğü*. 2. Bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018.
- Vercelânî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim. *el-'Adl ve'l-İnsâf fî Marifeti Usûli'l-Fıkhi ve'l-İhtilâf*. 2. Bs, 2 Cilt. Uman Sultanlığı: Vizâretu't-Turâsî'l-Kâvmî, 1984.